

Dijital Dünyada Ebeveynlik

Mustafa BOSTANCI*

Ebeveynlik, bir çocuğun fiziksel, duygusal, sosyal ve bilişsel olarak gelişmesi için ona gerekli desteği sağlama süreci olarak tanımlanmaktadır. Biyoloji, genetik, sosyoloji ve iletişim dâhil olmak üzere çeşitli disiplinlerde birçok araştırmacı tarafından incelenen kapsamlı bir alandır. Ebeveynlerin çocuklarıyla ilgili temel olarak üç hedefi bulunmaktadır: sağlık ve güvenlik gereksinimlerini sağlamak, yetişkin olarak hayata hazırlamak ve kültürel değerleri aktarmak (Kahraman, Yılmaz Irmak ve Başokçu, 2007, s. 746). Dijitalleşmenin etkisiyle ebeveynlerin hedefleri zaman içinde değişmek durumunda kalmıştır. Ebeveynlerin çocuklarını dijital dünyaya hazırlamak ve bu ortamlarda korumak gibi bir görevleri daha ortaya çıkmıştır. Dijital dünyanın riskleri ve fırsatlarını değerlendirerek çocuklarını doğru yönlendirmek ebeveynlerin önemli hedeflerinden biri hâline gelmiştir. Özellikle dijital göçmen olarak nitelendirilen, teknolojiyle sonradan tanışan ebeveynler için yeni teknolojik gelişmeleri anlayarak ebeveynlik rollerini sürdürmenin çeşitli zorlukları olabilmektedir. Çocukların ekran süresini dengelemek, çevrim içi ortamda güvende tutmak, çevrim içi faaliyetlerini izlemek, yeni teknolojilere ayak uydurmak, kurallar ve sınırlar belirlemek gibi yönetilmesi zor birçok durum ortaya çıkmaktadır. Bu değerlendirme yazısı, dijital dünyada ebeveynlerin otorite kaybı, ebeveynlik bilgisinin değişen kaynağı, ebeveyn-çocuk ilişkisi, çocuklar için dijital dünyanın içerdği risk ve fırsatlar ekseninde bir tartışmaya odaklanmaktadır.

* Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü

ORCID: 0000-0002-9235-293X

Dijital Ebeveynlik

Dijital ebeveynlik, ebeveynlerin çocuklarının dijital kullanımını anlama, destekleme, aracılık etme ve düzenleme gibi çeşitli çabalarını ifade etmektedir. Dijital teknolojiler her yerden erişilebilir ve daha kolay kullanılabilir hâle geldikçe ebeveynlerin bu teknolojilere yönelik tutumları değişmeye ve dijital ebeveynlik kavramı önem kazanmaya başlamıştır. Bazı ebeveynler çocuklarının dijital teknolojileri kullanarak çok çeşitli beceri, bilgi ve anlayış geliştirebileceğine inanırken bazıları ise dijital teknoloji kullanımının çocukların sosyal ve sağlık gelişimi üzerindeki olumsuz etkilerinden endişe duymaktadır (Cao, Dong ve Li, 2022, s. 2401). Dijital ebeveynlik yetkinlikleri arasında dijital okuryazarlık, dijital iletişim, dijital güvenlik, dijital hukuk ve dijital sağlık yer almaktadır. Dijital ebeveynlik yetkinliklerine sahip ebeveynler, dijital ortamdaki gelişmeleri takip edebilir, dijital ortamdaki risk ve avantajlara hâkim olabilir ve çocuklarını bunlara karşı yönlendirebilir (Pekyürek, Durak, vd., 2023, s. 82). Marc Prensky (2005), teknolojiyi sonradan öğrenmek durumunda kalan bireyleri “dijital göçmen”, teknolojinin içine doğan bireyleri ise “dijital yerli” olarak tanımlamaktadır. Prensky’nin tanımlamasıyla 1980 sonrası doğan dijital yerliler yeni teknolojileri kolay öğrenip hayatlarına uyarlayabilirken, 1980 öncesi doğan dijital göçmenler bu konuda dijital yerlilere göre güçlü çökmektedir. Dijital ebeveynlik yetkinliklerine sahip olmayan ve dijital göçmen özelliği gösteren ebeveynler için dijitalleşmenin yoğun etkisiyle şekillenen bir hayatın içerisinde otorite kaybından bahsetmek mümkündür.

Dijital Göçmen Ebeveynlerin Otorite Kaybı

1990’larda internetin evlere ulaşmasını 2000’lerde cep telefonlarının yaygınlaşması takip etmiş, hızlı iletişim ve paylaşım odaklı sosyal medya kültürü sosyal hayatta etkisini artırmıştır. Hayatın her alanında çocuklarına karşı otorite sahibi olan ebeveynler, bilgisayar ve internetin yaygınlaşmaya başladığı ilk dönemlerde bu durumu devam ettirebilmişlerdir. Nitekim bu dönemde bilgisayar, yazılım ve internet kullanabilmek belirli bir yaş, bütçe ve uzmanlık gerektirmekte, bireylerin teknolojiye erişimi sınırlı olmaktadır. Akıllı telefon ve sosyal medya ile birlikte dijital göçmen ebeveynlerin aile ve çocuklar üzerindeki otoritesi azalmaya başlamıştır. Bilgisayar ve internet tabanlı bir dijital dünyadan mobil teknolojilere geçiş ebeveynler için yönetilmesi zor bir süreç olarak ortaya çıkmıştır. Hemen hemen her gün yeni bir uygulama ve özellik karşısında dijital göçmen ebeveynler gelişmeyi kaçırma ve adaptasyon sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır. Dijital yerlilerin birkaç dakikada öğrendiği yeni teknolojik gelişmeler, dijital göçmenler için yoğun

çaba gerektirmektedir. Akıllı telefonu ve dijital platformları kendisinden daha iyi kullanan aile üyelerine karşı ebeveynlerin otorite alanları daralmaktadır.

Ebeveynlik Bilgisinin Kaynağı

Geçmişten günümüze ebeveynlerin çocuk büyütme, yetiştirme, karşılaşılan sorunların üstesinde gelme konusunda öncelikli başvuru kaynakları kendi ebeveynleri ve aile büyükleri olmuştur. Büyüklerin deneyim ve tavsiyelerinden faydalanma sadece ebeveynlik alanıyla sınırlı kalmamakta, hayatın geneline ilişkin kararlarda etkili olmaktadır. Aile kurma, çocuk yetiştirme, kariyer planlama, yatırım yapma gibi birçok konuda aile büyüklerinin deneyimlerine başvurulmuştur. Dijital yerlilerin her konuda başucu bilgi kaynağı olan internet, söz konusu ebeveynlik olduğunda da ilk sırada gelmektedir. Dijital ebeveynler çocuk yetiştirme ve onlara karşı sorumluluklarını yerine getirme noktasında birçok bilgiyi internet ve sosyal platformlardan öğrenmektedir. Geleneksel ebeveynlerin büyüklerinden öğrenerek yaptığı davranışların aksine dijital ebeveynler durumu arama motorlarında aratmakta, diğer ebeveynlerin deneyimlerine ulaşmakta ve ebeveynlik bilgisinin kaynağı olarak öncelikle interneti tercih etmektedir. Çocuk yetiştirme ve ebeveynlik temalı internet siteleri, YouTube kanalları ve blogların sayısı artmakta, bu konuda bilgiler sunan hesaplar popüler birer mecraya dönüşmektedir. Doğru ve yanlış bilginin iç içe geçtiği, dezenformasyonun büyük bir tehde dönüştüğü dijital dünyada doğruluğundan emin olunmayan bir bilgiyi kullanmak, çocuk yetiştirme gibi hassas bir konuyla ilgili olduğunda çok daha büyük riskler taşımaktadır.

Dijital Dünyada Ebeveyn ve Çocuk İlişkisi

Ebeveynler ve çocuklar arasında dijital teknolojilerin kullanımıyla ilgili sağlıklı iletişim kurulması, farkındalığı artırmakta ve sorunlu kullanımın önüne geçmektedir. İnternet kullanımını kontrollü olarak destekleyen ebeveynlerin bu tutumu çocukların ebeveyn otoritesini doğrudan kabul etmesiyle ilişkilidir. Dijital dünyada artan ebeveyn çocuk iletişimi çevrim içi davranışların ve ihtiyaçların farkında olmayı kolaylaştırmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından çocuk ve ergenlerin refahını olumlu yönde etkileyen beş ebeveyn rolünü içeren bir çerçeve geliştirilmiştir. Aşağıda açıklanan bu ebeveyn rollerinin, söz konusu dijital dünya olduğunda da etkisi devam etmektedir (Mascheroni, Ponte ve Jorge, 2018, 21-22):

- 1. Bağlantı:** Ergenler ve ebeveynler arasında pozitif, sürekli, duygusal bir bağın olması çocuk ve ergenlerin sağlıklı gelişimine olumlu katkıda bulunan bir faktördür. Söz konusu dijital dünya olduğunda ebeveynleriyle bağı kuvvetli olan

çocuk veya ergen, erişiminin engelleneceği korkusu taşımadan kendi dijital deneyimlerini paylaşma eğilimi göstermektedir.

2. **Davranış Kontrolü:** Davranış kontrolü rolü, çocuk ve ergenlerin davranışlarını denetlemek, izlemek, kurallar belirlemek ve yanlış davranışların sonuçlarından sorumlu tutulmalarını ifade etmektedir. Dijital dünyada çocukların çevrim içi zaman sürelerini planlamak, internetteki davranışlarını gözlemlemek, dijital cihaz kullanım kurallarını denetlemek, gizlilik ayarlarını yönetmelerine yardımcı olmak gibi kontroller önemlidir.
3. **Bireyselliğe Saygı:** Çocuk ve ergenlerin ebeveynlerinden bağımsız olarak sağlıklı bir benlik duygusu geliştirmelerine izin vermektir. Tıpkı gerçek dünyanın keşfedilmesinde ve yeni roller edinmelerinde onlara güvenilmesi gerektiği gibi, dijital dünyayı da bağımsız olarak keşfetmelerine izin vermek gerekmektedir. Şüphesiz bireyselliğe saygı gösteren ebeveynler çocuğun yaşı ve kapasitesini göz önünde bulundurmalıdır. Küçük yaştaki çocuklar büyüklere kıyasla daha fazla rehberliğe ihtiyaç duymaktadır.
4. **Davranış Modelleme:** Çocuk ve ergenler ailedeki değerleri, normları özümseyerek ve ebeveyn davranışlarını taklit ederek onlarla özdeşleşirler. Dijital dünyada da durum benzer şekildedir. Vaktinin büyük bir bölümü internette geçiren ebeveynlerin çocukları da aynı şekilde davranma eğilimi göstermektedir. Ebeveynlerin dijital davranışları aile üyeleri tarafından rol model olarak alınabilmektedir.
5. **Sağlama ve Koruma:** Ebeveynler çocuk ve ergenlerin ihtiyaçlarını karşılamak ve onları korumak durumundadır. Dijital hizmetlere erişim ve bu ortamlarda çocuk ve ergenleri korumak söz konusu olduğunda yine sorumluluk ebeveynlerdedir. Çocukların özellikle akranlarıyla dijital eşitsizlik yaşamalarının önüne geçilmeli, bilgi çağında dijital bilgiye erişim ihtiyacını karşılayacak cihazlar sağlanmalıdır. Her ne kadar ebeveynlerin çocuklarını dijital dünyada korumak gibi önemli bir görevi bulunsa da bu gibi durumlarda ebeveynler kadar akranlar, öğretmenler ve diğer yetişkinler etkili olmaktadır. Araştırmalar, çevrim içi olumsuz bir durumla karşılaşıldığında çocukların öncelikle akranlarına, daha sonra yaşça büyüklerine ve öğretmenlerine, son olarak ise ebeveynlerine başvurduklarını göstermektedir.

Çocukları İçin Fırsatlar

Sınırsız bir dijital dünyada tehditler ve fırsatlar bir aradadır. İnternet, sosyal med-

ya ve akıllı uygulamalarla zenginleştirilmiş dijital dünyanın sayısız fırsatları dört temel başlık altında özetlenebilir (Bremer, 2005):

Bilgiye Erişim: Dijital dünyada çocukların öğrenmelerine ve bilgilerini genişletmelerine yardımcı olabilecek çok miktarda bilgi bulunmaktadır. Bu fırsat, bir ekran aracılığıyla dünyanın bütün kütüphanelerinden daha fazlasına erişebilmek demektir. Çocuklar ilgilendikleri herhangi bir konu hakkında bilgi bulmak için arama motorlarını kullanabilir, spesifik internet sitelerine erişebilirler. Web 2.0 ve yapay zekâ ile birlikte arama motorlarıyla sınırlı kalmayan çok boyutlu ve etkileşimli bir bilgi hazinesine erişim mümkündür.

Eğitim Kaynakları: Çocukların öğrenmelerini desteklemek için kullanabilecekleri eğitim odaklı birçok internet sitesi ve çevrim içi kurs bulunmaktadır. YouTube platformunda birçok kanal belirli konulara odaklanmış eğitim videoları yayınlamaktadır. İnternet tabanlı dijital eğitim materyalleri eğitim kurumları tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. Bu kaynaklar çocukların yeni beceriler öğrenmelerine ve akademik başarılarını artırmalarına yardımcı olmaktadır.

İletişim: Sosyal medya ve akıllı uygulamalar çocukların uzakta yaşayan arkadaşları ve aileleriyle iletişim kurmalarını sağlar. Ayrıca dijital platformlar ilgi alanlarını paylaşan diğer çocuklar ve profesyonellerle bağlantı kurmak için de kullanılabilir. Dijital dünyada yakın uzak fark etmeksizin her konuda iletişim kurmanın farklı ve etkili yöntemleri yer almaktadır.

Eğlence: Dijital dünya çocuklara oyunlar, videolar ve müzik dâhil olmak üzere çok çeşitli eğlence seçenekleri sunar. Bunlar çocukların rahatlaması ve serbest zaman değerlendirilmesi için eğlenceli bir yol olabilir. Yüz yüze erişemeyeceği şeyleri sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik ortamlarında deneyimleyebilir. Metaverse gelişmesiyle birlikte dijital dünyayı deneyimlemek ekranların ötesinde bir hâle gelmiştir.

Çocukları için Tehditler

Çocuklara yönelik çevrim içi tehditler dijital çağda giderek artan bir endişe kaynağıdır. Sokağa çıkmayan bir çocuk ya da ergen kullandığı ekran aracılığıyla dâhil olduğu dijital dünyada her zamankinden daha büyük risklerle karşı karşıya kalabilmektedir. Dijital dünyadaki bu tehlikelere ilişkin hem ebeveynlerin hem de çocukların farkındalığına sahip olmaları önemlidir (Domazet, Lozanovska, 2023):

Gizlilik ve Veri Koruma: Çocukların mahremiyeti ve veri koruması, yasa koyucular tarafından ele alınması gereken önemli konulardır. Çevrim içi veri paylaşımı ve

mobil uygulama veri toplama uygulamaları, çocukların verilerine erişerek mahremiyeti ihlal etmektedir. Bilinçli olmayan çocuklar kişisel verilerini, aileye ait bilgilerini paylaşabilmektedir. Çocukların kaynağı bilinmeyen uygulamaları kullanmamaları, güvenli olmayan içeriklere erişim konusunda dikkatli olmaları gerekir.

Siber Zorbalık: Siber zorbalık, dijital dünyada gerçekleşen bir zorbalık türüdür. İncitici mesajlar göndermeyi, söylentiler yaymayı veya utanç verici fotoğraflar veya videolar yayınlamayı içermektedir. Genellikle akranlar ve tanınmayan kişiler tarafından yapılan siber zorbalık bir çocuğun ruh sağlığı ve refahı üzerinde ciddi sonuçlar doğurabilmektedir. Çocukların tanımadıkları kişilerle iletişim kurmamaları, incitici mesajlar aldıklarında vakit kaybetmeksizin ebeveynleriyle paylaşmaları gerekir.

Uygunsuz İçerik: İnternet, çocukların yanlışlıkla rastlayabileceği uygunsuz içeriklerle dolu derin bir kuyu gibidir. Bu içerikler arasında şiddet içeren veya cinsel içerikli içeriklerin yanı sıra uyuşturucu kullanımını veya diğer tehlikeli davranışları teşvik eden içerikler de yer alabilir. Bu içeriklere karşı çocukları bilinçlendirmek, zararlı içerikli siteleri engellemek ve denetlemek önemlidir.

Çevrim içi Avçılar: Çevrim içi avçılar, cinsel istismar amacıyla çocukları hedef almak için internette genellikle sahte profil oluşturan kişilerdir. Bir çocuğun güvenini kazanmak için başka çocuklar veya yetişkinler gibi davranabilir ve daha sonra bu güveni onları istismar etmek için kullanabilirler. Bu konuda çocukların tanımadıkları kişileri kesinlikle arkadaş olarak eklememeleri hususu hatırlatılmalıdır. Çocuklara ait rehber ve arkadaş listeleri belirli aralıklarla kontrol edilmelidir.

Kimlik Hırsızlığı: Kimlik hırsızlığı, bir kişinin bir çocuğun adı, adresi, telefon numarası, okul bilgileri gibi kişisel bilgilerini çalması ve bunları dolandırıcılık amacıyla kullanması durumunda ortaya çıkar. Özellikle çocuklar risklerin veya kendilerini nasıl koruyacaklarının farkında olmayabilecekleri için kimlik hırsızlığına karşı savunmasız durumdadır. Çocukların dijital dünyada kendisine veya ailesine ait özel bilgileri isteyen kişi, oyun ve uygulamalara karşı dikkatli olmaları gerekir.

Oltalama Dolandırıcılığı: Oltalama dolandırıcılığı, insanları kişisel bilgilerini vermeleri için kandırmak üzere tasarlanmış sahte e-postalar, bağlantılar veya internet siteleridir. Çocuklar bu dolandırıcılıkların farkında olmayabilir ve istemeden hassas bilgilerini verebilirler. Mesaj aracılığıyla gelen bir bağlantı, doldurulması istenen bir form veya oyuna ait bir eylem hassas bilgileri elde etmek üzere geliştirilmiş olabilir. Bu tür oltalama yöntemlerine karşı çocukları bilinçlendirmek gerekir.

Bağımlılık: Dijital dünyada yer alan içerik ve uygulamalar bağımlılık yapabilir. Çocuklar sağlık ve refahlarına zarar verecek şekilde bu ortamlarda çok fazla zaman geçirebilirler. Bu durum uyku, fiziksel aktivite ve sosyalleşme ile ilgili sorunlara yol açabilir.

Ebeveynler bu tehditlerin farkında olmalı ve çocuklarını çevrim içi ortamda korumak için adımlar atmalıdır. Ebeveyn kontrollerini ayarlamak, çocuklarının çevrim içi faaliyetlerini izlemek ve onlarla internet güvenliği hakkında konuşmak ihmal edilmemelidir.

Sonuç Yerine

Dijital ebeveynlik, gündelik hayatın içerisinde göz ardı edilemez bir kavram olarak kendini göstermektedir. Anlaşılması, yönetilmesi, hayata uyarlanması ve kamu politikaları üretilmesi gereken bir kavramdır. Dijital ebeveynliğin hayata doğru adaptasyonunda çocuklara, ebeveynlere ve kurumlara önemli sorumluluklar düşmektedir.

Dijital dünyada daha sağlıklı aileler için;

- Çocukların dijitalde en az gerçek hayattaki kadar dikkatli olmaları, karşılaştıkları problemleri ebeveynlerine aktarmaları, internetin getirdiği tehditler ve fırsatlar konusunda bilgi sahibi olmaları, kişisel verilerini paylaşmamaları, tanımadığı insanlarla iletişim kurmamaları, çevrim içi olma süreleriyle ilgili kurallara uymaları ve ebeveynleriyle dijital dünya konusunda daha sık iletişim kurmaları gerekmektedir.
- Ebeveynlerin dijital iletişim konusunda kendilerini geliştirmeleri, güncel gelişmeleri takip etmeleri, ailede dijital cihazların kullanımıyla ilgili kurallar oluşturmaları, çocukları ve ergenleri denetlemeleri, benzer platformları kullanmayı öğrenmeleri, çocuklarının rehber ve arkadaş listelerini belirli periyodlarla gözden geçirmeleri, engelleyici değil düzenleyici bir yaklaşım benimsemeleri, dijital alternatif serbest zaman etkinlikleri oluşturmaları ve çocuklarıyla dijital dünya konusunda daha sık iletişim kurmaları gerekmektedir.
- Kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları açısından ise, ailenin dijitalleşmesi hususunun gündeme alınması, dijital ebeveynlik konusunda eğitim ve bilinçlendirme faaliyetlerinin artırılması, okullardaki “medya okuryazarlığı” dersinin zorunlu hâle getirilmesi, ilgili kamu kurumlarının eylem planları arasında “dijital aile” ve “dijital ebeveynlik” hususlarına yer verilmesi önem arz

etmektedir.

Dijitali tamamen reddeden geleneksel ebeveyn yaklaşımı da gelenekselden tamamen soyutlanmış bir dijital ebeveyn yaklaşımı da çağın gerçekliğine ve gerekliliğine cevap vermekten uzaktır. Her iki durumu bir arada yönetebilen ebeveynler ailelerini ve çocuklarını dijital hayatın risklerinden koruma ve fırsatlara erişim noktasında daha başarılı olmaktadır.

Kaynakça

- Benedetto, L., & Ingrassia, M. (2020). Digital parenting: Raising and protecting children in media world. *Parenting—Studies by an ecocultural and transactional perspective*, 127-148.
- Bremer, J. (2005). The internet and children: advantages and disadvantages. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics*, 14(3), 405-428.
- Cao, S., Dong, C., & Li, H. (2022). Digital parenting during the COVID-19 lockdowns: How Chinese parents viewed and mediated young children's digital use. *Early Child Development and Care*, 192(15), 2401-2416.
- Domazet, S. S., & Šušak-Lozanovska, I. (2023). Children's data and privacy online-growing up in a digital age. *Politika nacionalne bezbednosti*, 24(1).
- Kahraman, H., Yılmaz Irmak, T., & Başokcu, T. O. (2017). Parenting Practices Scale: Its Validity and Reliability for Parents of School-Aged Children. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 17(3), 745-769.
- Mascheroni, G., Ponte, C., & Jorge, A. (2018). Digital parenting: The challenges for families in the digital age, yearbook 2018. Nordicom, University of Gothenburg.
- Pekyürek, M. F., Durak, H. Y., Saritepeci, M., Aydoğdu, Y. Ö., & Yıldız, E. A. (2023). Examining the usability of e-content in different forms for increasing digital parenting competencies. *Journal of Learning and Teaching in Digital Age*, 8(1), 82-92.
- Prensky, M. (2005). Digital natives, digital immigrants. *Gifted*, (135), 29-31.

